

РЕЦЕНЗІЇ

Г. Л. Аркушин (Луцьк)

НОВОБОЙКІВСЬКЕ ВИДАННЯ

Рецензія на книгу Бойко-Сікора К., Сікора Л.
Жива бисіда. – Дрогобич : Посвіт, 2016. – 312 с.

Серед п'ятнадцяти українських діалектів є такі, що охоплюють великий регіон, напр., степовий говір, а є й такі, що внаслідок певних історичних обставин мають зовсім невелику сучасну територію поширення (як надсянський). Звичайно, це впливає також і на стан студій над говірками такого діалекту, адже дослідників-степовиків набагато більше, ніж говіркознавців інших регіонів. Крім цього, велике значення має, чи сформований науковий центр вивчення кожного говору, чи розроблені перспективи подальшої роботи, різні планування, чи зацікавлені видавництва та ін., пор.: для середньополіських говірок таким центром став Житомир, для буковинських – Чернівці, для лемківських – Пряшів і т. д., однак існують говори, що не мають визначеного центру, напр., волинський, очевидно, тому, що територія поширення волинських говірок розділена між шістьма областями, центри яких опікуються вивченням інших діалектів.

Для бойківських говірок, як нам видається, науковий центр сформований у Дрогобичі, де створені різні об'єднання бойків, де свій виш, де видавництва радо друкують етнографічні та діалектологічні матеріали і де живуть бойки з прізвиськом Бойко. Хоч частину бойків доля закинула й поза межі рідного краю – кого у Тернопіль чи Луцьк, кого у Київ, декого у Крим, а кого й за океан, – однак більшість із них згадують свою малу батьківщину, а декотрі щоночі бачать її у снах, живуть нею і, як можуть, славлять її. Багато закоханих у бойківський говір уклали різні лексикографічні праці: то більші (пор., „Словник бойківських говірок” М. Онишкевича або „Словник говірок центральної Бойківщини” М. Матіїва) чи менші (фіксації Ю. Кміта) або й зовсім малі словнички. І кожен з них допомагає зберегти народне слово від забуття та часто й повертає його до нового життя.

Ось і нове бойківське видання – „Жива бисіда” (Дрогобич : Посвіт, 2016). Автор, натхненник і укладач Любомир Сікора, хоч першим виправдано стоїть прізвисько Катерини Бойко-Сікори, матері, від якої перейняті ті бойківські слова, що склалися у вирази, які по-різному відбивали життєві обставини, уводили у світ простої людини, де поруч із гумором і жартами були біди та печаль, де реальна дійсність перепліталася з міфами та вигадкою, де наявна як спільність із досконалими літературними лексемами та висока стилістика, так і „цензурщина”, що супроводжує наше життя. Як зауважує брат Любомира Сікори Михайло, „мама була одним із активних учасників

творення бойківського фольклору і одною із рідкісних у наш час берегинь скарбниці народної бойківської мудрості” (с. 3).

Важко однозначно визначити жанр цієї книги: тут і художні твори, і літературознавча стаття, і докладний аналіз фонетики говірки, і дві великі частини глосарія.

Але все, як то кажуть на Західному Поліссі, із кінця, тобто з початку.

Як то часто буває, з вершини прожитих років яскравіше бачиться минуле. Ось так й інженер-конструктор Л. Сікора після копи літ з глибини своєї пам'яті видобув мамині слова, *„взьив ручку у руки”* і поклав їх на папір. Але перед тим була ще його активна громадська діяльність: він засновник часопису „Провісник” і видавництва „Бескид”, один із засновників Малої академії мистецтв для обдарованих дітей Бойківщини (с. Підбуж на Дрогобиччині), ініціатор створення меморіально-ландшафтного заповідника „Нагуєвичі” та Центру франкознавства у с. Нагуєвичі, ініціатор відродження товариства „Бойківщина” на матерніх землях, заснував часопис „Бойки” (1992) і науковий збірник „Бойківщина” (2003), книжкову серію „Церква. Нація. Культура” та ін.

І весь час у пам'яті „крутилися” бойківські лексеми, бралися за руки, єдналися одна з одною, народжуючи фраземи, які поступово складалися в монологи та діалоги. І линули оповіді, спогади, заклики, реклямувки, бо ж хто вміє говорити, той і жиє, хто з язиком, той і з пирогом... Послухайте, як це Л. Сікора не без гумору описав:

„Пані й панови, продає сі чудо, а ни вода: для жінок помічна, тана, ги борци, ги лік – ліпшого нима й ни тре; жінка, яка п'є у киш, – нігди ни зайди, купуйте воду – ни прогадайти; провда першої свіжости, зовтра можи бути на йиден динь запізно, першій рас задурно, чирис рас – за кілька грош, шо третій – як мойи вам дькую, Бох запласть; купуйте – ни прогадайти, ни скупіцьсі, скупій у кілька рази більши трати, шо провда, то ни гріх, паліць си дам на ковбици вітрубати; хлоп на бабі сьміло можсьи ночувати і ни викигитати, цілу ніч на цілого ладувати, дивоти ни більши, ги дивних людій, би зрозуміти „мудроти” вистарчіи уродженої, шо баба хочи хлопа, а хлоп – баби, і на то наразі нима ради, а далі, ги Бох дасьць, так буди, нас сі питати ни буди...” („Слово про помічну воду”, с. 19).

І таких *вбрасків* уміщено аж десяток; вони різної величини, різного звучання та оформлення: то монологи, то діалоги, то проза, то поезія, а от коротких речень дуже мало, бо ж мова з уст файного оповідача ллється, як бойківські річки та потічки, що нічого додати й нічого відняти, тому й наявні такі довгі висловлювання (напр., в оповідці *„Відавайсі, Парацю, закі-м тя люди хочут”* одне речення займає більше п'яти сторінок формату А-4!). Та й самі назви *вбрасків* уже уводять у світ народного бойківського слова: *„Ше сі той ни вродив, би вусьим догодив”*,

„Графила коса на камінь”, „Відавайсі, Парацю, закі-м тя люди хочут”, „Гріх в міх...”.

Не характеризуватимемо ці літературні твори, оскільки їх докладно проаналізував літературознавець В. Кирій у великій статті *„Бойківська містика в барочних оповідках Любомира Сікори”*, що вміщена у цій книзі (с. 36 – 49). Зокрема критик зазначає: *„Ми звикли до того, що прогресивна література має піднімати певні суспільні проблеми, пропонувати відповіді на відвічні питання – у відповідності до духу свого часу, а то й – випереджаючи його на один крок. За такими критеріями, творчість Любомира Сікори важко назвати „прогресивною”. За великим рахунком, його оповідки могли б успішно з’явитися ще кілька століть тому і при цьому нічого б не втратили – в стосунку своєї художньої вартості. Звичайно, в них іноді трапляються алюзії модерних явищ, але, як правило, ці алюзії тут виконують роль літературного баласту. Якщо геніальність може виявляти себе без найменшої претензійності на геніальність, то це – саме той випадок.*

Сюжети автора – вкрай лаконічні. Фабула – як така – тут практично відсутня. Любомир Сікора обирає найчастіше певну коротку мить народного життя і розглядає її „під мікроскопом” фольклоризованого психологізму, вивільняючи або ж викристалізовуючи в змальованих образах прадавні архетипи. Але – не більше за це: на поверхні лишається приблизно десята частина „айсберга”, решта – доступна лише для позасвідомого та почасти – для ретельного наукового аналізу” (с. 47). І далі: *„Любомир Сікора цілком свідомо самоусувається від ознайомлення із творами сучасної літератури, аби не відхилитися від фольклорного бойківського джерела. В цьому виявляє себе принципова позиція зазначеного автора, який відводить власній творчості вторинну роль, а пріоритет залишає за народною фразеологічною традицією”* (с. 49).

Цілком погоджуючись із такою оцінкою, звернемо увагу на відбиття говіркових особливостей усного мовлення бойків у цих художніх оповідках. Насамперед автор розглядає фонетичні особливості рідної говірки с. Нижні Гаї (в автора – Гаї Нижні) Дрогобицького району, виділяючи 24 найголовніші особливості (щоправда, тут схарактеризовані і деякі морфологічні відмінності супроти літературної мови: особові енклітики та проклітики в дієсловах минулого часу, творення умовного способу, твердий [т] у закінченнях дієслів 3 особи однини і множини та ін.) (с. 50 – 56). У підсумку зазначено: *„Опрацювавши діалектні матеріали, зібрані в с. Гаї Нижні, бачимо, що більшість зафіксованих фонетичних особливостей говірки є характерними для мовної Бойківщини”* (с. 55), однак, на жаль, ми не знайшли свідчень про функціонування чи відсутність звука [ы] в описаній говірці, що характерний для чотирьох карпатських говорів, зокрема

й для бойківського, адже це теж одна з визначальних фонетичних рис, про яку промовчати неможливо.

У художніх творах фонетичні особливості говірки автор передав за допомогою сучасного правопису, наближаючи його до фонетичної транскрипції (*Єдну жону тре мати, збоку на кілько ті може вистарчѣти, тим більши хлоп в силі, гріхом бабі вітказати, граї криве, сьліне, горбати, Бох рімни мус післати, хто чужої ни хочи, свої ни варта, щѣира провда, житѣом доказано*), а в окремому підрозділі „Жива бесіда” подав, як такі слова читати по-бойківськи (тут важливе значення має не тільки докладна фонетична транскрипція, а й вибір прямого шрифту чи курсива, жирність і напівжирність літер, інтонаційне поєднання службових слів із самостійними і т.ін.), пор.: *Je"дну жо"ну тре ма́тиє, збо́ку на к'і́л'ко т'і мо́жиє ві́старч'иєтиє, тим б'і́л'шиє хлоп ў с'і́л'і, гр'іхо́м ба́б'і в'і́тказатиє, граї кри'вѣ, с'л'і́пѣ, горба́тиє, Бох р'і́мни м'у́сиє п'і́сла́тиє, хто чу́жѣ'їиє хѣ́чиє, сво́'їиє ва́рта, шч'ѣ́ра про́вда, жиєт'ѣ́ом дока́зано* (с. 64).

Завершує це цікаве й багато в чому оригінальне видання глосарій, у першій частині якого вміщені стійкі словосполучення (укладач Н. Козар, с. 78 – 124), а в другій – зібрання говіркових слів (укладач І. Зубрицька, с. 125 – 306). У „Принципах побудови словника” зауважено: „Словникові статті розміщені за абеткою. Кожна стаття містить одне реєстрове слово з його фонетичними варіантами у всіх формах, реєстрові слова подано в літературній транслітерації. <...> У квадратних дужках подається фонетичний запис реєстрового слова та його фонетичні варіанти (поцюлювати [по'ц'у'л'ува́тиє], [по'ц'-'у (-і)'л'ува́тиє]; напханій [на́пхан'ї́], [на́пхан-'і (-иє)ї́]). У круглих дужках подано альтернативні слова чи частини слова, а також частини слова, які змінюються”. І далі автор наводить кілька прикладів, як ці слова прочитати по-бойківськи:

Ласьцївка [ла'с'ц'ї́ўка], [ла'с'ц'(т')ї́ўка] – *ім.*, *жс.*, ла'с'-ц'(-т')ї́ўка (-к-иє(-і), -ц'і, -коў, (на) -ц'і), *мн.* ла'с'-ц'(-т')-ўкі (-во́к, -ўка́м, -ўка́миє, (на) -ўка́х) – **Ластївка**.

Читаємо: ла'с'т'ї́ўка, ла'с'ц'ї́ўка, ла'с'т'ї́ўкиє, ла'с'ц'ї́ўкиє, ла'с'т'ї́ўкі, ла'с'ц'ї́ўкі, ла'с'т'ї́ўц'і, ла'с'ц'ї́ўц'і, ла'с'т'ї́ўку, ла'с'ц'ї́ўку, ла'с'т'ї́ўков, ла'с'ц'ї́ўков, на ла'с'т'ї́ўц'і, на ла'с'ц'ї́ўц'і, ла'с'т'ї́ўкі, ла'с'ц'ї́ўкі, ла'с'т'ї́во́к, ла'с'ц'ї́во́к, ла'с'т'ї́ўка́м, ла'с'ц'ї́ўка́м, ла'с'т'ї́ўка́ми, ла'с'ц'ї́ўка́ми, на ла'с'т'ї́ўка́х, на ла'с'ц'ї́ўка́х (с. 56).

Отже, цей глосарій з повним правом можна іменувати *лексико-фонетико-морфологічним*, оскільки така увага виявлена до фонетичних та морфологічних особливостей кожної лексеми, адже скільки мовлян, стільки й особливостей, тому намагання відобразити всі тонкощі звучання кожного бойківського слова заслуговують найвищої похвали.

Звичайно, у цьому виданні трапляються технічні огріхи, назвемо кілька з них, щоб у перевиданні їх уникнути, пор.: у наведених словах *ла'с'т'ї́ўкі, ла'с'ц'ї́ўкі* не позначена півм'якість

задньоязикового (с. 56); трапляється порушення алфавітного порядку лексем словника: **П'яній** – **Паліцю, паліць** (с. 217), **В гніву, В дні, В дуплаві, В йиднім** та ін., а вже після них **Важен, Важи, Важити, Важній** (с. 134), **Піт, Піт милісьць, Піт чирвонов**, після яких **Пітбивали, Пітбивати, Піткручувати** (с. 226) та ін.; бувають покликання на неіснуючі словникові статті: **Баби** – *див. Баба* (але ця стаття відсутня, с. 128), **Богачіма** – *див. Богач* (стаття відсутня, с. 128 – 130); під час остаточної верстки знаки переносів частин слів із рядка в рядок опинилися посеред слова: *батюш-кой, пло-щину, сло-ва* (с. 5 – 6); порушення сучасних вимог до переносу частин слів: *ут-вердження* (с. 15), *до-бри* (с. 18), *об'їжд-жити* (с. 22), *повидовб-ували* (с. 21); описки: *рохдоріжу* (с. 9), *Середновіччя* (с. 43), *західному* (відмінку) (с. 60); дві коми підряд (с. 29); у діалогах замість тире використано дефіс та ін. Паралельні форми слів варто було б подавати через знак ||, а не через кому. Але ці неточності ніскільки не знижують цінності цього видання, яке будить уяву читача, знайомить з бойківським світом у такій формі, що заставляє думати, згадуючи і свою говірку та свій світ.

Звичайно, бажано було б, щоб автор ще додав на окремому DVD магнітофонний (а ще краще – відеозапис) розповідей, що, безперечно, реальніше увело б читача у бойківський мовний світ, а якби ще почути голос його матері Катерини! Ну неже не збереглося у сина таких записів?!

*
*   *

Відрядно, що поступово змінюється ставлення нашого суспільства до говіркових слів, адже в тоталітарному світі їх безжально вирізали з художніх творів (в інших стилях вони взагалі були під забороною). Але уявімо страшну картину: хтось замінив усі діалектизми літературними відповідниками, напр., у „Тінях забутих предків” М. Коцюбинського, адже тоді зникне вся чарівність твору. Використовувати діалектизми, зокрема лексичні, у художніх творах – це давня традиція українських письменників, насамперед західноукраїнських. Але щоб увесь твір був написаний з дотриманням діалектних особливостей – це рідкість (виняток – твори В. Шевчука та луцького письменника В. Лиса). У них, як і в творах Л. Сікори, намагання дотриматися народного духу, передати фонетичні, морфологічні, словотвірні, лексичні та ін. особливості (на жаль, ще нікому не вдалося у художніх творах відтворити усний діалектний синтаксис).

Л. Сікора „пішов” ще далі: у „Живій бисіді” він умістив тексти різних стилів: тут і розмовний, і художній, публіцистичний і навіть науковий, заперечивши цим тезу, що діалектній мові невластива стилістика.

І ще одне. Дехто з тих, хто пробує писати говіркою, настільки захоплюється, що починає виношувати ідею творення нової літературної мови на основі окремого українського діалекту, а в результаті починають

пропагувати ідеї окремішності жителів якогось українського регіону, твердячи, що вони не українці, а зовсім інший народ, приховуючи, що говірки мають найтипівіші риси української мови (пор. рух русинів на Закарпатті чи новоязівців на Поліссі). Але це не про Л. Сікору, Великого Бойка і Українця. В одному з інтерв'ю він сказав: *„Ми усвідомлюємо, що всебічне зміцнення Бойківщини – це внесок у загальноукраїнську справу, в боротьбу проти зазіхань на Україну та намагань асимілювати українців, проти загроз, які йдуть від традиційних україножерів, та нових загроз, що йдуть від глобалізаційних процесів у світі. Бойки в боротьбі за Україну завжди йшли в перших рядах. Щоб мати право себе шанувати, треба бути сильними, а для цього треба знати себе”*. Ось такий він Український Бойко.

В. М. Мойсієнко (Житомир)

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

Купчинська З. О. Стратиграфія архаїчної ойконімії України /
З. О. Купчинська. – Л. : НТШ, 2016. – 1278с.; 56 картосхем

Дослідження ойконімії як у синхронії, так і в діяхронії має важливе значення для розуміння цілого фрагмента картини світу певного народу, адже ойконімні типи відображають те, як людина сприймала світ на кожному історичному етапі. Зоряна Купчинська в монографії „Стратиграфія архаїчної ойконімії України” розглядає ойконімний матеріал у трьох аспектах: ареальному, хронологічному та статистичному. Такий підхід дав змогу подивитися на назви українських населених пунктів крізь історичну перспективу та їх просторове поширення. Дослідниця здійснила величезну за обсягом і кропітку роботу: а) виявила в писемних пам'ятках за різні століття географічні назви на *-ьскъ, *-ьп, *-itji, *-any*/-jany, *-j(ь), *-in, *-ovъ*/-evъ; б) уклала діяхронний реєстр архаїчних типів ойконімів України; в) з'ясувала історичні передумови виникнення назв на *-ьскъ, *-ьп, *-itji, *-any*/-jany, *-j(ь), *-in, *-ovъ*/-evъ; г) окреслила ареали архаїчних типів ойконімів на всіх хронологічних зрізах. Особливо заслуговують на увагу й високу наукову оцінку укладені З. Купчинською картосхеми ойконімів на *-ьскъ, *-ьп, *-itji, *-any*/-jany, *-j(ь), *-in, *-ovъ*/-evъ на вісьмох історичних етапах: 1. – до XIV ст.; 2. – XIV ст.; 3. – XVI ст.; 4. – XVII ст.; 5. – XVIII ст.; 6. – XIX ст.; 7. – XX ст.; 8. – XXI ст. Це безперечно вдала в україністиці спроба представлення просторового вияву ойконімного матеріалу в діяхронії.

Працю Зоряни Купчинської варто розглядати в річищі виконання масштабного наукового проекту – створення Загальнослов'янського ономастичного атласу, до якого, безсумнівно, увійдуть матеріали української дослідниці.